

РОЗВИТОК САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

І. І. Волкова,

старший викладач

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті розглянуто структуру санаторно-курортних закладів України, їх розподіл по території України.

Ключові слова: санаторно-курортні заклади, санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, курортні поліклініки, бальнеогрязелікарні.

РАЗВИТИЕ САНАТОРНО-КУРОРТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрена структура санаторно-курортных учреждений Украины, их распределение по территории Украины.

Ключевые слова: санаторно-курортные учреждения, санатории, пансионаты с лечением, санатории-профилактории, курортные поликлиники, бальнеогрязелечебницы.

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SPA FACILITIES

The research studies spa facilities of Ukraine, the distribution of them on the territory of the country.

Key words: sanatorium, boarding house, sanatorium-preventorium, out-patients' clinic, therapeutic mud-baths.

Постановка проблеми. Розвиток курортного господарства, функцією якого є обслуговування людей з метою лікування, значною мірою залежить від стану розвитку комплексу санаторно-курортних закладів.

Санаторно-курортні заклади — це заклади охорони здоров'я, які розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів.

До *санаторно-курортних закладів* належать: санаторії, санаторії-профілакторії, пансіонати з лікуванням, бальнеогрязелікарні, бальнеологічні лікарні, бальнеофізіотерапевтичні відділення, курортні поліклініки.

Проблеми розвитку та функціонування санаторно-курортних закладів висвітлювалися в різні роки в працях вітчизняних та закордонних вчених. Серед найбільш авторитетних можна назвати праці В. Д. Безносюк, В. М. Боголюбова, О. П. Дудкіна, А. С. Кускова, В. І. Стафійчука, В. К. Федорченко, Н. В. Фоменко, Н. В. Чорненької, І. Г. Шалківського О. С. Шаптала та інших.

Метою дослідження в даній роботі є оцінка розвитку санаторно-курортних закладів України та її регіонів.

Україна — найбільша країна в Європі за кількістю санаторно-курортних закладів [2].

В Україні діє розгалужена система санаторно-курортних закладів, представлена санаторіями, пансіонатами з лікуванням, санаторіями-профілакторіями, курортними поліклініками, бальнеогрязелікарнями.

За формами власності ці заклади розподіляються так: державна — 40 %, колективна — 55, приватна — 0,8, власність міжнародних організацій — 4,2 %. [3, с. 127]

В табл. 1 представлені показники санаторно-курортних закладів України [1].

У 2011 р. на території України нараховувалось 741 санаторно-курортний заклад. Провідними лікувально-профілактичними установами на курорті є санаторії. Їх кількість становить 453 (61,13 %), із них дитячих — 167, санаторіїв для хворих на туберкульоз — 90, із них для дітей — 48. За функціонуванням до санаторіїв наближаються пансіонати з лікуванням. Таких в Україні 55 (7,42 %). Другі за кількістю підприємств — санаторії-профілакторії — 224 (30,23 %). Також на території України є 3 курортні поліклініки (0,4 %) і 6 (0,81 %) бальнеологічних лікарень, грязелікарень тощо.

Загальну характеристику санаторно-курортних закладів надають не тільки загальна їх кількість, але і загальна кількість ліжок (місць) у них, яка показує місткість закладів.

Загальна кількість цілорічних ліжок санаторно-курортних підприємств складає 113 631. У місцях максимального розгортання зростає до 159 615 (на 28,77 %). Кількість ліжок (місць) цілорічних у санаторіях — 90 469, у пансіонатах з лікуванням — 6517, санаторіях-профілакторіях — 16 186, бальнеологічних та грязелікарень — 225. У місяць максимального розгортання їх кількість збільшується у санаторіях до 125 867 (39,13 %), пансіонатах з лікуванням — до 14 919 (228,92 %, тобто у 2,3 рази), санаторіях-профілакторіях — до 18 584 (14,82 %), бальнеологічних та грязелікарень до — 245 (8,89 %). Таким чином, більшість санаторно-курортних закладів з цілорічним функціонуванням, за винятком пансіонатів з лікуванням.

У табл. 2 показана динаміка санаторно-курортних закладів України.

За останні 17 років загальна кількість санаторно-курортних підприємств зменшилась на 31,5 % — з 1 068 до 732. Менш за все це торкнулось санаторіїв. Їх кількість зменшилась на 7,36 % — з 489 до 453. Спостерігалось коливання показників з 1995 по 2007 рік, але в подальшому відбувалось зниження. Схожа

Основні показники санаторно-курортних закладів України у 2010–2011 рр.

Види санаторно-курортних закладів	Кількість санаторно-курортних закладів, одиниць	У них ліжок (місць), одиниць	
		Цілорічних	У місяць максимального розгортання
Заклади тривалого перебування у тому числі санаторії	741	113631	159615
із них дитячі санаторії для хворих на туберкульоз	453	90 469	125867
із них для дітей пансіонати з лікуванням санаторії-профілакторії	167	21700	32256
курортні поліклініки	90	12 586	12991
бальнеологічні лікарні, грязелікарні тощо	48	6 698	7018
	55	6 751	14919
	224	16 186	18584
	3	–	–
	6	225	245

Складено за матеріалами: [1]

Таблиця 2

Динаміка санаторно-курортних закладів України з 1995 по 2011 рр.

Роки	Кількість санаторно-курортних закладів	з них			Кількість ліжко-місць	з них		
		санаторії	пансіонати з лікуванням	санаторії-профілакторії		санаторії	пансіонати з лікуванням	санаторії-профілакторії
1995	1068	489	62	517	202	145	14	43
2000	926	480	69	377	182	136	15	31
2001	912	487	68	357	180	136	15	29
2001–2002	878	474	70	334	179	135	16	28
2002–2003	861	469	67	325	175	132	16	27
2003–2004	842	472	59	311	172	133	14	25
2004–2005	815	465	59	291	168	131	14	23
2005–2006	797	468	52	277	171	136	12	23
2006–2007	792	471	52	269	164	131	12	21
2007–2008	780	465	53	262	163	129	13	21
2008–2009	765	460	53	252	162	127	14	21
2009–2010	744	456	54	234	159	126	14	19
2010–2011	732	453	55	224	160	126	15	19

Складено за матеріалами: [1]

картина з пансіонатами з лікуванням. Їх кількість за 17 років знизилась на 11,3 % – з 62 до 55. Також спостерігається коливання показників. Кількість санаторіїв-профілакторіїв, які належать підприємствам, постійно зменшувалась та скоротилась за 17 років у 2,3 рази – з 517 до 224.

Кількість ліжок (місць) у санаторно-курортних підприємствах також скоротилась за ці роки

на 20,8 % з – 202 тис. до 160 тис. У санаторіях цей показник змінився з 145 тис. до 126 тис. (13,1 %). Темпи зниження в порівнянні з самими санаторіями майже у 2 рази більше. Це можна пояснити їх реконструкцією. Кількість ліжок (місць) у санаторіях-профілакторіях скоротилась пропорційно зниженню самих підприємств у 2,3 рази. Щодо пансіонатів з лікуванням, то кількість ліжок (місць) у них

САНАТОРНО-КУРОРТНІ ЗАКЛАДИ У 2010–2011 рр., ЗА РЕГІОНАМИ

Регіони	Кількість санаторно-курортних закладів	У тому числі							
		санаторії				пансіонати з лікуванням	санаторії-профілакторії	курортні поліклініки	бальнеогрязелікарні
		усього	із них дитячі	для хворих на туберкульоз					
усього	із них дитячі								
Україна	741	453	167	90	48	55	224	3	6
АР Крим	150	117	31	18	6	28	3	1	1
Вінницька	27	21	11	5	3	–	6	–	–
Волинська	9	6	2	2	1	–	3	–	–
Дніпропетровська	45	17	11	7	5	–	28	–	–
Донецька	57	15	9	6	4	2	40	–	–
Житомирська	12	6	2	2	1	–	6	–	–
Закарпатська	29	20	3	1	1	–	7	2	–
Запорізька	36	16	7	1	1	2	17	–	1
Івано-Франківська	21	11	4	4	1	4	6	–	–
Київська	46	28	13	3	2	1	15	–	2
Кіровоградська	7	3	1	2	1	–	3	–	1
Луганська	34	12	7	7	4	–	22	–	–
Львівська	63	47	5	3	2	8	8	–	–
Миколаївська	19	10	7	1	1	3	6	–	–
Одеська	41	32	9	6	3	–	9	–	–
Полтавська	20	13	4	3	1	–	7	–	–
Рівненська	13	8	4	2	1	–	5	–	–
Сумська	8	4	3	1	1	–	4	–	–
Тернопільська	15	10	5	2	1	–	5	–	–
Харківська	23	15	6	6	2	–	8	–	–
Херсонська	20	8	6	1	1	4	7	–	1
Хмельницька	15	14	5	3	2	–	1	–	–
Черкаська	13	9	5	1	1	–	4	–	–
Чернівецька	8	4	3	2	1	3	1	–	–
Чернігівська	10	7	4	1	1	–	3	–	–

Складено за матеріалами: [1]

зростала з 1995 по 2003 рр. з 12 до 16 тисяч, потім знижувалась до 12 тис. у 2007 р. і знов зросла до 15 тис. у 2011 р.

У табл. 3 представлені основні показники санаторно-курортних закладів за регіонами України.

Розподіл санаторно-курортних закладів по території України дуже нерівномірний. Безперечним лідером є АР Крим, де зосереджено 150 закладів, що складає 20 % від усієї кількості, тобто 1/5. На другому місці, з великим розривом, Львівська область із 63 закладами (8,5 %). Третю позицію займає Донецька область – 57 закладів (7,7 %). Також значна кількість закладів (більше 5 %) у Київській – 46, Дніпропетровській – 45 та Одеській – 41 області. У цих 6 регіонах знаходиться більше половини всіх санаторно-курортних закладів України. Найменші

показники у Кіровоградській – 7 (0,94 %), Сумській – 8 (1,1 %), Чернівецькій – 8 (1,1 %) та Волинській – 9 (1,2 %) областях.

За основними лікувальними закладами, санаторіями, показники схожі із загальною кількістю санаторно-курортних закладів. Тут також лідирує АР Крим, в якій зосереджено 1/4 всіх санаторіїв України – 117 (25,8 %). На другій позиції також знаходиться Львівська область із 47 санаторіями (10,4 %). На третьому та четвертому місцях Одеська та Київська області, відповідно – 32 (7,1 %) та 28 (6,2 %) санаторіїв, в п'ятірку також входить Вінницька область (4,7 %). У цих регіонах більше половини всіх санаторіїв України. Це регіони з великим ресурсним потенціалом. АР Крим надає всі види лікування: на західному та східному узбережжі

**КІЛЬКІСТЬ ЛІЖОК (МІСЦЬ) У САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ У МІСЯЦЬ
МАКСИМАЛЬНОГО РОЗГОРТАННЯ В 2010–2011 рр., ЗА РЕГІОНАМИ**

Регіони	Усього у закладах тривалого перебування	У тому числі						
		у санаторіях				у пансіонатах з лікуванням	у санаторіях-профілакторіях	у бальнеогра-зелікарнях
		усього	із них у дитячих	для хворих на туберкульоз				
усього	із них дитячі							
Україна	159 615	125 867	32 256	12 991	7 018	14 919	18 584	245
АР Крим	56 904	46 572	12 402	3 870	1 454	9 954	378	–
Вінницька	5 221	4 896	1 824	310	160	–	325	–
Волинська	1 512	1 362	400	400	300	–	150	–
Дніпропетровська	4 602	2 030	930	530	450	–	2 572	–
Донецька	6 491	2 888	860	1 130	480	439	3 164	–
Житомирська	1 841	1 417	380	390	240	–	424	–
Закарпатська	4 642	4 217	370	210	210	–	425	–
Запорізька	6 759	4 532	954	75	75	736	1 491	–
Івано-Франківська	2 834	1 706	525	880	250	673	455	–
Київська	7 008	5 102	1 880	560	510	231	1 595	80
Кіровоградська	690	340	110	190	110	–	200	150
Луганська	2 741	1 058	425	410	235	–	1 683	–
Львівська	16 836	15 822	875	400	250	573	441	–
Миколаївська	5 204	4 003	2 558	201	201	552	649	–
Одеська	14 032	12 805	2 497	1 305	635	–	1 227	–
Полтавська	4 142	3 707	311	243	63	–	435	–
Рівненська	1 586	1 224	600	180	120	–	362	–
Сумська	920	620	390	110	110	–	300	–
Тернопільська	2 048	1 695	595	170	120	–	353	–
Харківська	3 753	3 033	680	570	290	–	720	–
Херсонська	3 510	1 577	803	80	80	1 213	705	15
Хмельницька	1 777	1 727	350	160	120	–	50	–
Черкаська	2 022	1 742	587	160	160	–	280	–
Чернівецька	1 065	467	405	357	295	548	50	–
Чернігівська	1 475	1 325	545	100	100	–	150	–

Складено за матеріалами: [1]

грязелікування, на Південному березі – кліматолікування і на південно-східному – бальнеолікування. Львівська область є центром бальнеолікування. Одеська область – крупний центр грязелікування та кліматолікування. У Київській області розвинено лісове кліматолікування. У Вінницькій області найбільші запаси радонових вод. Найменша кількість санаторних закладів, як і у загальній кількості санаторно-курортних закладів, у Кіровоградській – 3, Сумській та Чернівецькій областях – по 4.

У більшості областей України половина або більше половини – це дитячі санаторії. До таких областей належать Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька

та Чернігівська. Так, у Миколаївській області з десятих – сім дитячих санаторіїв, Херсонській з восьми – шість, а у Сумській та Чернівецькій з чотирьох – три. Навпаки, у лідерів санаторних закладів АР Крим із 117 тільки 31 (26,5%), Львівській з 47 тільки 5 (10%) та Одеській з 32 – 9 (28%). Ці регіони, завдяки їх великій ресурсній базі, є лідерами санаторно-курортного лікування. Їх курорти мають статус державного та міжнародного значення. Крім цього, за радянські часи в них була створена велика профспівкова база.

Окрему категорію складають санаторії для хворих на туберкульоз. Таких в Україні нараховується 90, що складає майже 20% від загальної кількості (1/5). Найбільша кількість таких санаторіїв – 18 (20%) в АР Крим. Усі вони зосереджені на Південному

березі Криму, насамперед у Великій Ялті. Це пояснюється природними умовами середземноморського клімату, цілющі фактори якого почали використовуватись ще у XIX ст. В інших регіонах України туберкульозні санаторії мають місцеве значення. Найбільша їх кількість у промислових регіонах з крупними мегаполісами: Дніпропетровська (7), Донецька (6), Луганська (7), Одеська (6), Харківська (6).

Пансіонати з лікуванням функціонують в 9 регіонах України. В країні 55 пансіонатів з лікуванням, в яких немає своєї лікувальної стратегії, а відпочиваючі отримують лікувальні послуги у сусідніх санаторіях. Більше половини таких санаторіїв розташовано в АР Крим – 28 (51 %). Друге місце займає Львівська область, в якій 8 (15 %) пансіонатів з лікуванням. Так, в цих 2-х регіонах зосереджено 2/3 усіх закладів. Це співпадає з лідерством по санаторіям. Наявність великої кількості санаторіїв забезпечує одноразово відпочинок і лікування. Останні пансіонати з лікуванням функціонують в приморських областях – Херсонській (4), Миколаївській (3), Запорізькій (2) і Донецькій (2); карпатських – Івано-Франківській (4) та Чернівецькій (3); а також у Київській (1).

На території України 224 санаторія-профілакторія, які створені при великих підприємствах для лікування своїх робітників. Практично всі санаторії-профілакторії місцевого значення. Найбільша кількість цих лікувальних закладів розташована у промислових регіонах країни. Перше місце займає Донецька область – 40 (18 %), на другому місці Дніпропетровська – 28 (12,5 %), на третьому місці Луганська – 22 (9,8 %). Також перші позиції належать Запорізькій – 17 (7,6 %), Київській – 15 (6,7 %), Одеській – 9 (4 %), Львівській і Харківській – по 8 (3,6 %) областям. Найменша кількість санаторіїв-профілакторіїв у Хмельницькій та Чернівецькій областях по 1, а також у Чернігівській, Кіровоградській, Волинській областях і АР Крим – по 3.

Курортні поліклініки надають лікування як тим, хто лікуються по курсівкам, так і неорганізованим відпочиваючим. В Україні за офіційною статистикою 3 курортні поліклініки: дві в Закарпатській області (Українська алергологічна лікарня) та одна в АР Крим.

У п'яти регіонах водні та грязьові процедури надають бальнеогрязелікарні із самостійним статусом. Два таких заклади функціонують у Київській області (Київська міська курортна бальнеолікарня) та по одному в АР Крим, Запорізькій (м. Приморськ), Кіровоградській (Кіровоградська обласна бальнеологічна лікарня) і Херсонській (на Арабатській Стрілці) областях.

Розподіл ліжок (місць) у санаторно-курортних закладах за регіонами України дуже нерівномірний. Максимальний показник у місяць максимального розгортання.

У табл. 4 розподіл кількості ліжок (місць) у санаторно-курортних закладах України за регіонами у місяць максимального розгортання.

Загальна кількість місць тривалого перебування у санаторно-курортних закладах України складає 159 615.

Рейтинг розподілу місць (ліжок) у санаторно-курортних закладах відповідає рейтингу самих закладів. Так, у трійку лідерів входять також АР Крим, Львівська та Одеська області. Частка АР Крим по цьому показнику складає 35,65 %, що на 10 % більше, ніж по загальній кількості закладів. Це свідчить про велику місткість цих закладів. Таким чином, у АР Крим зосереджено більше третьої частини місць санаторно-курортних закладів України. На Львівську область припадає 10,55 % місць, що практично співпадає у процентному співвідношенні з кількістю підприємств (10,4 %). В Одеській області – 8,79 % від загальної кількості місць (7,1 % від кількості підприємств). Загалом в цих трьох регіонах зосереджено 55 % усіх місць санаторно-курортних закладів України. Найменша кількість місць у Кіровоградській (690), Сумській (920) та Чернівецькій (1065) областях, що теж співпадає з кількістю закладів.

Розподіл кількості місць у санаторіях за регіонами пропорційно розподілу кількості самих санаторіїв. У п'ятірку лідерів також потрапляють АР Крим (37,0 %), Львівська (12,6 %), Одеська (10,1 %), Київська (4,1 %) та Вінницька (3,9 %) області. Загалом на ці п'ять регіонів припадає 67,7 % місць у санаторіях, що трохи більше 2/3. Порівнюючи з процентним співвідношенням по загальній кількості санаторіїв, процент кількості місць у них у АР Крим на 12 % більше, також на 2 % більше у Львівській і на 3 % у Одеській. Це свідчить про те, що у цих регіонах багато великих за місткістю кількості санаторіїв. А от у Київській та Вінницькій областях усе навпаки. Найменша кількість місць у санаторіях Кіровоградської (всього 340 місць – 0,3 %), Чернівецької (467 – 0,4 %) та Сумської (920 – 0,7 %) областях.

Найбільша кількість місць у дитячих санаторіях у АР Крим – 38,5 % від загальної кількості всіх місць у санаторіях України, це головна дитяча здравниця. З великим розривом на другому і третьому місці Миколаївська (7,9 %) та Одеська (7,7 %) області. В п'ятірку входять також Київська (5,8 %) і Вінницька (5,7 %) області. АР Крим, Одеська та Миколаївська області – регіони приморського кліматолікування, Київська – лісового кліматолікування, а Вінницька – один із великих центрів бальнеолікування, що має вигідне розташування у центрі країни. Ці регіони приймають дітей на лікування з усієї України. Менше за все місць у дитячих санаторіях у Кіровоградській, Полтавській, Хмельницькій, Сумській, Закарпатській та Житомирській областях, де нараховується менше 400 місць. Але найменша кількість місць у Кіровоградській області, де в одному санаторії 110 місць.

Особлива категорія санаторіїв – для хворих на туберкульоз. Кількість місць у таких санаторіях складає 10 % від загальної кількості місць у всіх

санаторіях України. Трохи більше половини з них (54 %) складають дитячі. 30 % місць у санаторіях на туберкульоз у АР Крим, більше третьої частини з них у дитячих (37,6 %) і п'ята частина (20,7 %) від усіх місць у дитячих санаторіях АР Крим. На другій позиції – Одеська область, де 10 % місць – в санаторіях на туберкульоз, 68 % з них дитячі. Серед дитячих санаторіїв Одеська область теж на другій позиції, їй належить 9 % місць у дитячих санаторіях на туберкульоз. АР Крим із субтропічним кліматом та Одеська область із сухим приморським кліматом мають найбільш сприятливі умови для лікування туберкульозу. В ці регіони направляються на лікування пацієнти з усієї України. Донецька область займає третє місце (8,7 %) серед дорослих та четверте (6,8 %) – серед дитячих санаторіїв за кількістю місць. Найбільший промисловий регіон України з вугільною та металургійною галузями, що є небезпечними для органів дихання. Треба відзначити, що у Київській та Дніпропетровській областях 91 % та 85 % відповідно місць у санаторіях для хворих на туберкульоз належить дитячим.

Загальна кількість місць в пансіонатах з лікуванням – 14 919, що складає 9,3 % від загальної кількості місць у закладах тривалого перебування. 2/3 місць у пансіонатах з лікуванням зосереджено в АР Крим (67,7 %). Друга позиція за кількістю місць у Херсонській області (8,1 %). Загалом спостерігається невідповідність кількості закладів у регіонах кількості місць у них. Так, у 8 пансіонатах (2 місце

за кількістю закладів) Львівської області всього 573 місця, а в 2 пансіонатах Запорізької області – 736 місць. Це свідчить про різну величину закладів. Найменша кількість місць у Київській області, де в одному пансіонаті з лікуванням – 231 місце.

У санаторіях-профілакторіях розташованих, головним чином, у промислових регіонах, кількість місць пропорційна кількості самих закладів. Так 17,0 % зосереджено в Донецькій, 13,8 % в Дніпропетровській, 9,1 % в Луганській, 8,6 % Київській та 8,0 % в Запорізькій областях. Загалом у цих регіонах більше половини місць санаторіїв-профілакторіїв (56,5 %). Найменша їх кількість у Хмельницькій та Чернівецькій областях – 50, де знаходиться по одному закладу.

Бальнеогрязелікарні – в шести регіонах України і тільки в трьох місцях тривалого перебування. Загальна їх кількість – 245, з них 150 – у Кіровоградській області, 80 – у Київській і 15 – у Херсонській.

Висновки. Таким чином, безперечним лідером є АР Крим, яка з великим розривом займає перші місця за загальною кількістю санаторно-курортних закладів та місцями в них. В АР Крим також найбільша кількість основних санаторно-курортних закладів – санаторіїв і пансіонатів з лікуванням та місць в них. Другу позицію за тими ж показниками незмінно займає Львівська область. Також в числі лідерів Одеська та Київська області. А Донецька область, яка займає третє місце, досягла цього завдяки великій кількості санаторіїв-профілакторіїв.

Список літератури

1. Статистика послуг та соціальних програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm
2. Санаторії та курорти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sankurort.ua/uk/sanatoriums
3. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – 127 с.